

Оксана Шиманська

ЗОВНІШНЬОМІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ВРЕГУЛЮВАННЯ

У статті з'ясовано особливості зовнішньоміграційних процесів в Україні на сучасному етапі. Відстежено якісно відмінні рівні в структурі трудової міграції громадян України. Зосереджено увагу на позитивних та негативних моментах трудовіміграційних переміщень населення та обґрунтовано найважливіші напрями державної політики у сфері зовнішньої трудової міграції в Україні.

У період посилення глобалізаційних процесів на початку третього тисячоліття відбулося значне збільшення обсягів міграційних переміщень працездатного населення у світовому вимірі. Відтак сьогодні у світі, за різними оцінками фахівців, налічується від 150 до 175 млн. осіб (понад 3% населення планети), котрі проживають за межами країн свого походження. З них 65 млн. – мігранти [9]. За даними Міжнародного валютного фонду, найбільш залежними від трудової міграції країнами світу є Індія, Філіппіни, Єгипет і Мексика. Головними країнами-реципієнтами іноземної робочої сили вважаються США, Саудівська Аравія, Німеччина та Франція. Причому до США і країн Старої Європи спрямовуються потоки працівників-мігрантів з Латинської Америки, Східної Європи та СНД, а в Саудівську Аравію, Південну Корею і Сингапур – з Азії [8:35].

Вражаючою є участь українських громадян у глобальних світових міграційних процесах. Питання міграційних процесів України досліджували у своїх працях вчені О.Варецька, Д.Крапивенко, О.Левцун, Н.Резниченко, О.Ульянецька, О.Шокало та інші. Понад 30% усіх українців (близько 20 млн.) проживають за межами України як закордонні українці, які є громадянами інших держав і глибоко інтегровані в їх суспільства. А українські мігранти, за неофіційними даними, становлять понад 10% від загальної кількості мігрантів у світі [9]. Серед країн-донорів колишнього пострадянського простору Україна продукує найбільшу кількість трудових мігрантів. На кінець 2004 року, за неофіційними джерелами, за кордоном з метою працевлаштування перебувало понад 7 млн. громадян України. Основна кількість наших мігрантів зосереджена в країнах Європи та Америки: Аргентина – 100 тис., Бразилія – 150 тис., Великобританія – 70 тис., Греція – 200 тис., Ізраїль – 150 тис., Іспанія – 400 тис., Італія – понад 500 тис., Канада – 150 тис., Придністров'я (Республіка Молдова) – 50 тис., Німеччина – 200 тис., Польща – понад 400 тис. (протягом року кордон перетинають близько 6 млн.), Португалія – 200 тис., Росія – 3 млн., Словаччина – 50 тис., США – 500 тис., Туреччина – 30 тис., Франція – 40 тис., Чехія – 400 тис. [9]. З усієї кількості громадян України за кордоном легалізовано лише 500 тис. осіб, решта – перебувають на нелегальному становищі.

Варто зазначити, що офіційна статистика навіть наближено не відображає дійсних

масштабів української трудової міграції за кордон, про що свідчать дані таблиці 1.

Таблиця 1. Чисельність громадян України, які тимчасово перебувають за кордоном з метою працевлаштування (1996–2004 рр.)*

Рік	Зовнішня трудова міграція, тис. осіб
1996	11,816
1997	18,741
1998	24,397
1999	28,224
2000	33,735
2001	36,329
2002	40,683
2003	38,161
2004	46,182

*Складено за формою статистичного обліку 1-ТМ (трудова міграція) "Звіт про чисельність громадян України, які тимчасово працюють за кордоном", затвердженою наказом №163 Держкомстату України від 30.05.1996р.

Загалом у структурі сучасної трудової міграції громадян України (за ступенем легальності) доцільно виділити чотири якісно відмінних рівні:

- офіційна трудова міграція – переміщення українських громадян, які при виїзді за кордон декларують участь у трудовій діяльності як мету виїзду і є легальними трудовими мігрантами в країнах-реципієнтах (саме цю категорію мігрантів фіксує офіційна статистика);
- неофіційна легальна міграція – виїзди за кордон з декларованою метою туризму, відвідування родичів тощо, з наступним працевлаштуванням та реєстрацією в країні-реципієнті (такі потоки не можуть бути відстеженими вітчизняною статистикою, незважаючи на те, що громадяни, працевлаштовані в такий спосіб, є легальними трудовими мігрантами в країнах-реципієнтах);
- успішна нелегальна міграція – виїзди за кордон, пов'язані з незареєстрованою зайнятістю тими видами діяльності, які дозволені законодавством відповідних країн;
- міграція жертв злочинних угруповань – торгівля людьми, випадки перебування громадян в умовах рабства або зайнятості (не з власної волі) протиправною діяльністю за кордоном.

Головною перевагою трудової міграції є приплив іноземного капіталу від працівників-мігрантів у країни-донори. Для країн, що розвиваються, таке джерело доходів давно стало другим після прямих іноземних інвестицій, а в деяких країнах грошові перекази працівників-мігрантів є основною статтею надходжень платіжного балансу. Зокрема, в Україні торік приріст прямих іноземних інвестицій становив 2,5% ВВП, тоді як обсяг щорічного припливу капіталу від трудових мігрантів – 3,5% ВВП [8:35]. Варто наголосити, що лише за офіційними даними громадяни України щороку отримують 150 млн. дол. у вигляді валютних переказів з-за кордону. Дослідження, проведене у 2001 році Тернопільським обласним центром зайнятості, засвідчило, що мешканці одного з найдепресивніших регіонів України – Тернопільської області – щорічно отримують від родичів, які перебувають за кордоном, до 100 млн. дол. у вигляді готівки, нелегально перевезеної через кордон. Загалом, за оцінками Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, обсяг коштів, зароблених українськими громадянами за кордоном становить 4,7–7,5 млрд. дол. на рік (7,1–11,3% ВВП країни) [8:32]. Значні кошти, які надходять від трудових мігрантів, сприяють підвищенню ринкового попиту, стимулюють виробництво, інтенсифікують розвиток малого бізнесу та прискорюють формування середнього класу.

Грошові перекази трудових мігрантів нерідко стають своєрідною "подушкою безпеки" у випадку економічних криз. Якщо розмір іноземних інвестицій, експорту і міжнародної допомоги характеризується непостійністю внаслідок економічних та політичних потрясінь, то доходи трудових мігрантів є завжди стабільними. Зокрема під час дефолту в Аргентині (2001 р.) обсяг трансфертів в країну від працівників-мігрантів навіть істотно збільшився.

В якості ще одного позитивного чинника трудової міграції можна виділити, на думку економістів, нагромадження людського капіталу (аккумуляцію працівниками-мігрантами знань і досвіду роботи). Однак це стосується лише "елітного" сегмента мігрантів – керівників, фінансистів, тобто тих, хто їде за кордон з метою розширення кар'єрних можливостей, а не з метою отримання високих доходів.

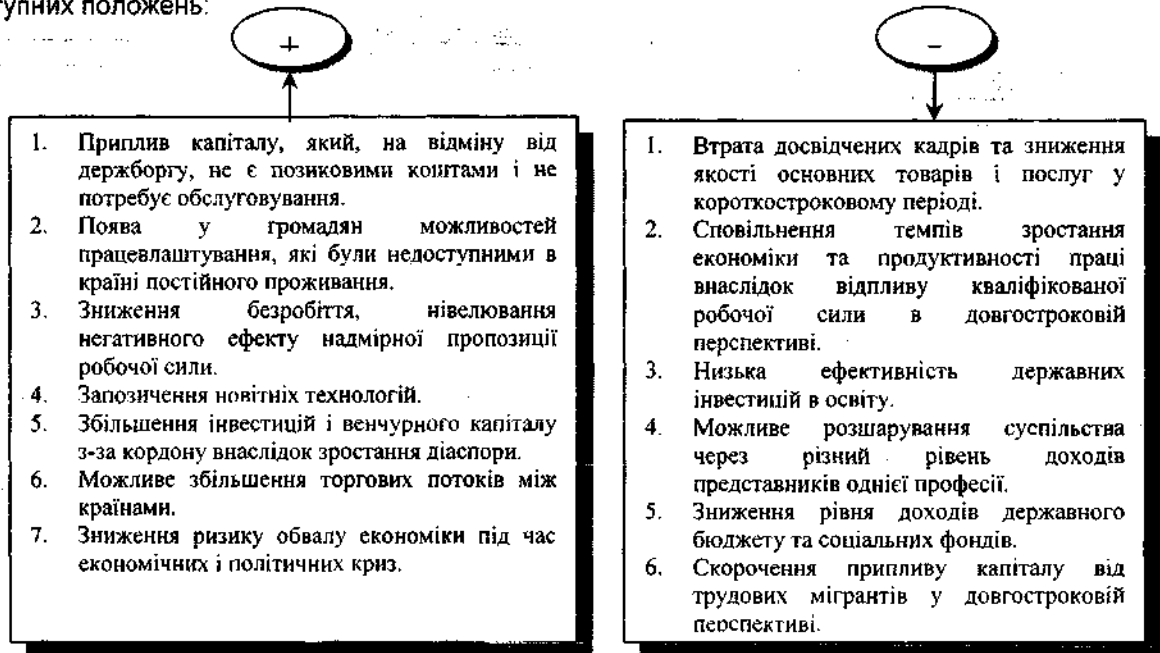
Доцільно зазначити, що окрім позитивних проявів трудова міграція має і негативні наслідки для країн-донорів, одним з яких є відсутність податкових надходжень до державного бюджету від працівників-мігрантів. Зокрема внаслідок української трудової міграції спостерігається недоотримання в бюджеті принаймні кількох сотень мільйонів гривень. В цьому можна переконатись, вдавшись до нескладних математичних розрахунків. Відтак, у випадку, якби українські громадяни не виїжджали за кордон з метою працевлаштування, а залишились працювати в Україні і офіційно отримували б заробітну плату у розмірі хоча б 100 дол. на місяць, то щорічний приріст бюджетних надходжень у вигляді прибуткового податку з фізичних осіб становив би не менше 200 млн. дол. З іншого боку, працівники-мігранти, залишившись в країні, були б безробітними, а у випадку їх працевлаштування за кордоном держава зняла з себе зобов'язання щодо сплати допомоги з безробіття у розмірі близько 420 млн. дол. на рік [8:35].

Негативний вплив трудової міграції виявляється також у зменшенні продуктивності праці та уповільненні темпів зростання економіки внаслідок відсутності частини працездатного населення в країні. За даними Управління енергетичної інформації (США) річна середня продуктивність праці в українському вугільному секторі оцінюється у 290 т сировини в

Наукові записки

розрахунку на одного працівника, що є одним з найнижчих показників у світі (у Польщі він становить 730 т, у США – 12,8 тис. т) [8:35].

Загалом позитив і негатив для економіки від еміграції робочої сили можна звести до низки наступних положень:

З огляду на те, що зовнішньоміграційні переміщення працездатного населення в Україні мають здебільшого стихійний характер, виникає гостра необхідність їх врегулювання з боку держави. Механізм державного втручання в міграційні процеси буде ефективним лише тоді, коли базуватиметься на правовій основі, яка повинна забезпечити перш за все дотримання міжнародних правових норм регулювання міждержавного руху і міграційних переміщень населення, а також подальшу розробку і вдосконалення міграційного законодавства України.

Найбільшою проблемою новітньої еміграційної хвилі є правова незахищеність трудових мігрантів як з боку України, так і з боку країн-реципієнтів. Чи не найефективнішим засобом захисту прав наших громадян, котрі у статусі нелегалів працюють за кордоном, є підписання міжнародних угод між Україною та країнами, в які спрямовані потоки української трудової міграції. У зв'язку з цим необхідно прискорити укладення Україною угод про взаємне працевлаштування громадян, зокрема, з Угорщиною, Італією, Бельгією та Норвегією; на міжурядовому рівні вирішити питання про виділення додаткових квот для працевлаштування громадян України з числа безробітних у країнах, з якими укладені договори про взаємне працевлаштування. Окрім цього Міністерству праці та соціальної політики, Міністерству закордонних справ України доцільно було б провести моніторинг чинних двосторонніх та багатосторонніх угод з метою оцінки їх ефективності.

Формування цілісної, уніфікованої системи забезпечення інтересів працівників-мігрантів вимагає вдосконалення міграційного законодавства України через його доповнення Законом "Про міграцію", що забезпечить надання трудовим мігрантам правового статусу у країнах-реципієнтах. Окрім цього, ратифікація Україною міжнародних Конвенцій, що регламентують нормативно-правове забезпечення міждержавної трудової міграції, дозволить прискорити процес інтеграції нашої країни до міжнародного ринку праці та глобалізованого господарства. Мова йде, зокрема, про ратифікацію Конвенції МОП № 97 "Про трудящих-мігрантів" та № 143 "Про зловживання у сфері міграції та забезпечення трудящим-мігрантам рівних можливостей", оскільки в них передбачені заходи щодо припинення нелегальної міграції і незаконного працевлаштування мігрантів, пропонується забезпечувати мігрантам рівність можливостей в отриманні роботи і рівність умов праці, проживання та соціального захисту. Ратифікація Україною Конвенцій, що регламентують нормативно-правове забезпечення міждержавної трудової міграції, дозволить вдосконалити національне законодавство у сфері трудових відносин, забезпечити виконання міжнародних норм і гарантій щодо працевлаштування громадян України за кордоном, посилити їх соціальний захист та підняти політичний і правовий престиж нашої країни у світі.

З огляду на масштабність зовнішньоміграційних процесів в Україні, до розв'язання цілої низки проблем трудових мігрантів, в тому числі й нелегальних, беруться українські громадські організації, як за кордоном, так і в Україні. На початку 2004 р. при Світовому конгресі українців у Канаді створено спеціальну Комісію для боротьби з нелегальною торгівлею українцями. З України підтримку своїм співвітчизникам за кордоном надає також Всеукраїнська громадська організація "Українська взаємодопомога". З 4 березня 2005 року в Україні почав діяти державний Центр допомоги українцям за кордоном, програмні цілі якого збігаються з програмними цілями ВГО "Українська взаємодопомога". Створення цього центру стараннями

МЗС України стало свідченням того, що захист прав громадян України за кордоном визнано пріоритетним завданням зовнішньої політики держави. Громадський сектор в Україні та за її межами повинен скоординувати свої зусилля з державними структурами України з метою розв'язання проблем соціально-правового забезпечення українських трудових мігрантів з урахуванням досвіду передових країн світу.

Єдиний аспект, який сьогодні найбільш відрегульований у сфері трудової міграції – посередництво у працевлаштуванні українських громадян за кордоном. Існує орган, який виконує наглядові функції за агенствами із працевлаштування, створені відповідні умови їх ліцензування. Ліцензія – єдиний документ, який надає фірмі право займатися посередницькою діяльністю із працевлаштування за кордоном. Гарантією якості наданих послуг є функціонування ліцензіату в правовому полі України. Мінпраці контролює виконання ліцензійних умов, проводячи планові та позапланові перевірки. У випадку, якщо фірма працює з порушеннями, її ліцензія на даний вид діяльності анулюється. Організаційні та інші спеціальні вимоги стосовно діяльності фірм-посередників із працевлаштування за кордоном відображені на рис. 1.

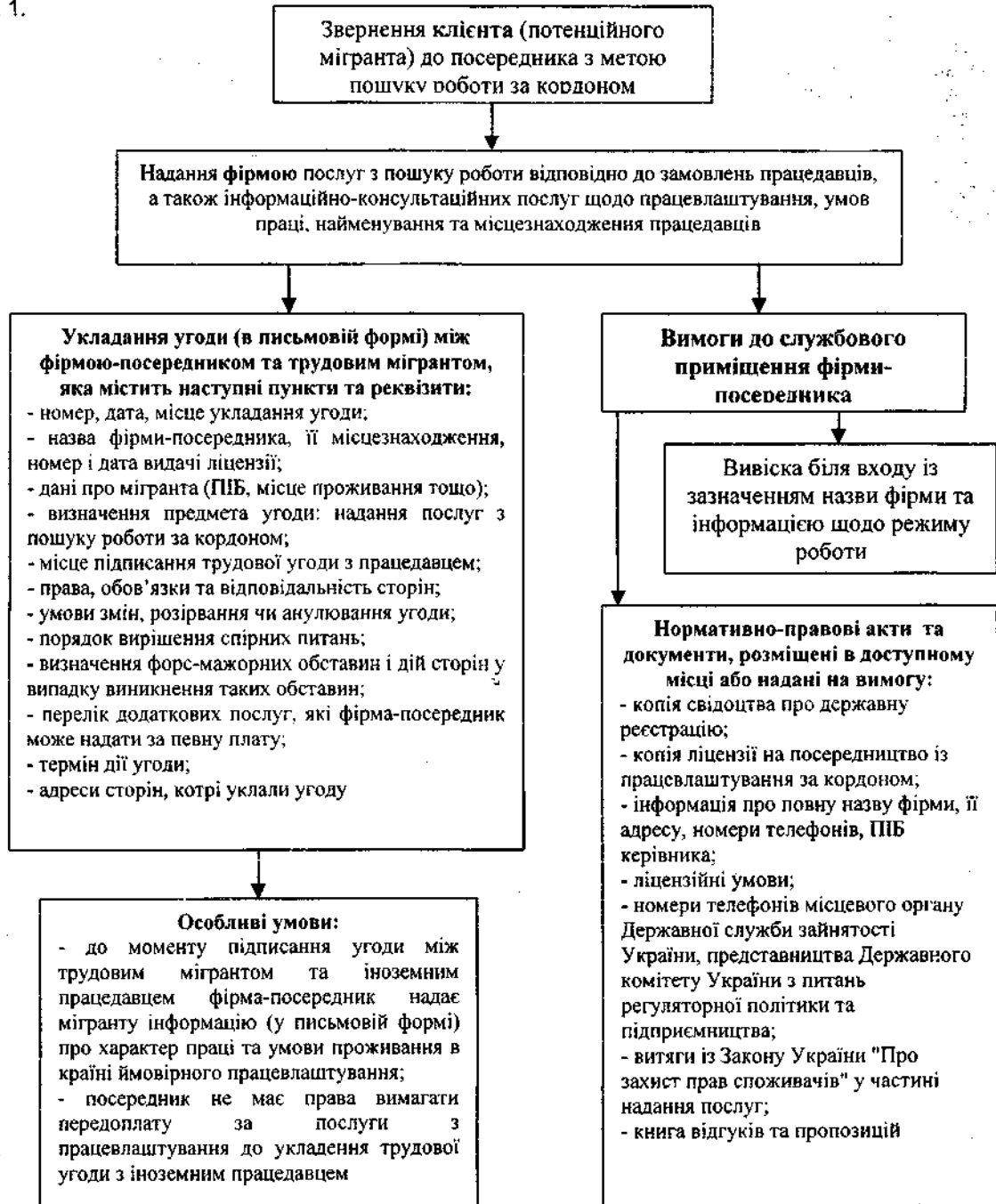

Рис.1. Вимоги щодо діяльності фірм-посередників із працевлаштування за кордоном [4:46]

Виходячи з вищевикладеного можна виділити принаймні вісім найважливіших напрямків державної політики у сфері зовнішньої трудової міграції в Україні:

Наукові записки

• всебічне забезпечення умов для легального працевлаштування, насамперед у тих країнах, куди спрямовані найчисельніші потоки трудових мігрантів з України; активізація підписання відповідних міждержавних угод;

• забезпечення прав та соціального захисту працівників-мігрантів;

• систематичне проведення аналізу масштабів нелегальної трудової міграції та здійснення в межах законодавства заходів щодо її запобігання;

• максимальне спрощення можливостей для ввезення в країну зароблених мігрантами коштів;

• забезпечення умов для перетворення грошових переказів працівників-мігрантів у інвестиції в національну економіку;

• створення умов для реєміграції трудових мігрантів шляхом всебічного державного сприяння їх працевлаштуванню та започаткуванню власного бізнесу;

• здійснення ретенційної (стримуючої) політики у сфері трудової міграції, яка віддзеркалюватиме покращення економічної ситуації в Україні.

• проведення рішучих заходів щодо запобігання торгівлі людьми.

Оскільки для України, з огляду на соціально-економічне становище, трудова міграція за кордон залишатиметься одним із визначальних чинників упродовж тривалого часу, виникає нагальна необхідність прийняття концепції національної міграційної політики – розробки відповідної національної стратегії для регулювання процесів трудової міграції. Міграційна політика України повинна убезпечити державу від потоків нелегальної міграції з третіх країн, забезпечити захист прав українських громадян за кордоном, тобто гарантувати своїм мігрантам легалізацію та інтеграцію в цивілізовані суспільства на правовій основі, а також створити умови для їх реєміграції.

Література

1. Варешка О. Соціально-економічне підґрунтя трудової міграції населення України // Україна: аспекти праці, 2005. – №5. – С.34–39.
2. Крапивенко Д. Міграційний потоп // Контракти, 2005. – №44. – С.36–42.
3. Левцун О. Зовнішня трудова міграція в Україні як демографічна проблема (<http://www.dialogs.org.ua>).
4. Резниченко Н. Мігранти в законі // Контракти, 2005. – №44. – С.44–46.
5. Романюк Т. Проблеми оподаткування і детінізація грошових потоків, що надходять в Україну від закордонних трудових мігрантів // Україна: аспекти праці, 2005. – №3. – С.38–44.
6. Стан та проблеми правового і соціального статусу сучасної української трудової міграції. Парламентські слухання від 17.11.2004 р. (<http://www.rada.gov.ua>).
7. Ульяницька О.В. Проблеми безробіття і трудова міграція українців // Актуальні проблеми економіки, 2005. – №8. – С.167–172.
8. Шкарпова О. Закордон нам допоможе // Контракти, 2005. – №44. – С.32–35.
9. Шокало О. Інтеграція чи повернення додому // Дзеркало тижня, 2005. – №12 (<http://www.zn.kiev.ua>).
10. Peter Stalker. Workers Without Frontiers. The Impact of Globalization on International Migration. – JLO, Lynne Reiner Publishers, USA, 2000.

Oksana Shymanska

THE PROCESS OF EXTERNAL MIGRATION IN UKRAINE AND PROBLEMS OF ITS REGULATION

Peculiarities of foreign migrated processes in Ukraine at the present stage are shown in the article. Qualitatively distinctive levels in the structure of labour migration of the population of Ukraine are investigated. Much attention is concentrated on positive and negative moments of labour migrated movements of the population and the most important trends of state policy in the sphere of foreign labour migration in Ukraine are substantiated.

УДК 332.012.2